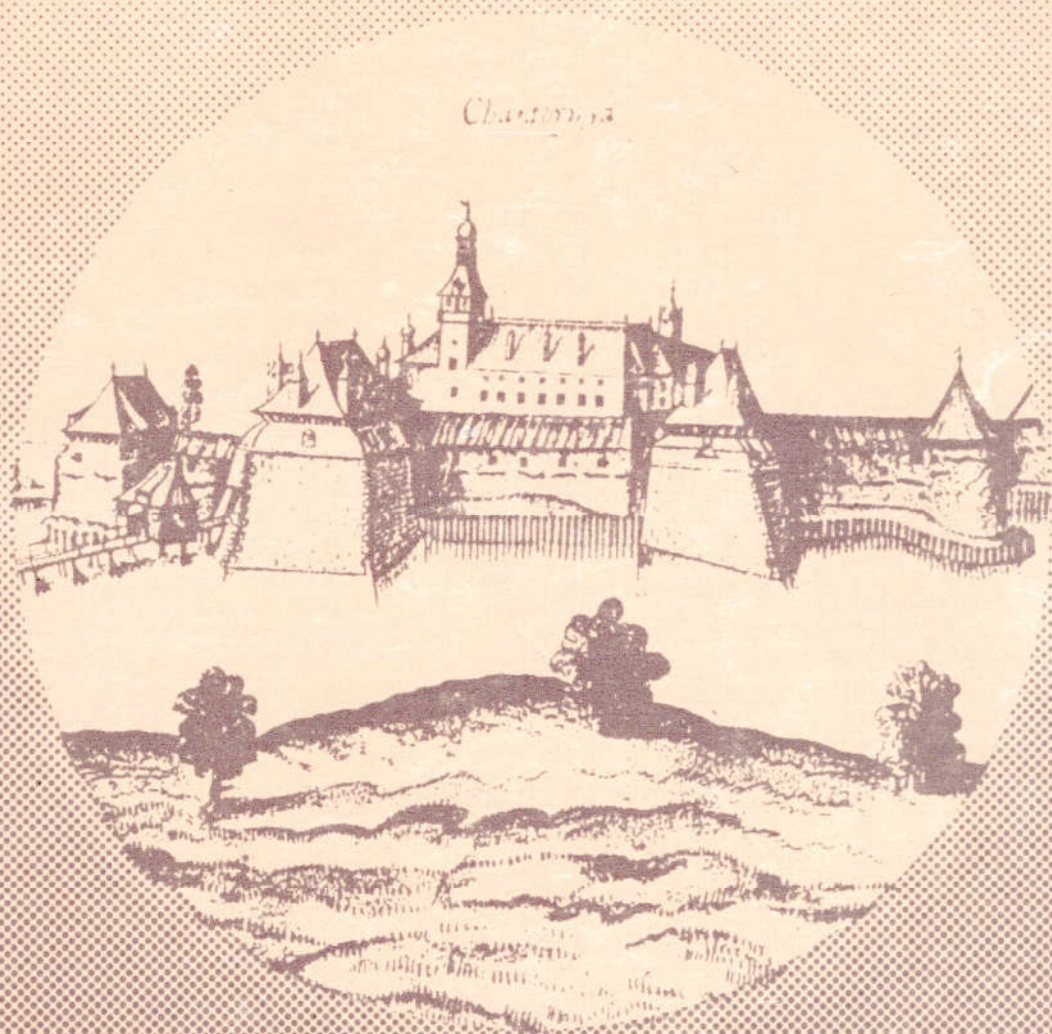

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

16

MUZEJSKI VJESNIK 16

KULTURNA POVIJEST

Zdenko BALOG, Dvor Trakošćan

SJEVERNI PORTAL TRAKOŠĆANSKE CRKVE

Gotički portal kojim se sa sjeverne strane ulazi u crkvenu lađu lepoglavske crkve, potpuno je nepoznat našoj stručnoj javnosti. Radi se o važnom, stilski i ikonografski zanimljivom detalju gotičke arhitektonske plastike, štoviše, najizraženijem detalju stapanja skulpture i arhitektonske plastike na čitavom objektu.

Prema prostoru crkve portal je već dulje vrijeme zazidan, a prema samostanskoj strani, odakle bi bar donekle bio vidljiv, donedavna je pripadao nepristupačnim prostorima Kaznionie. Tek nakratko otkrili su ga, pregledali, nacrtali, pa ponovo zazidali Češki arheolozi, koji su objekt istraživali 1972/73. godine¹, no od toga naša stručna javnost nije imala nikakve koristi. Većim razumijevanjem uprave Kaznionie i nešto slobodnijim režimom, koji je uveden u te, ionako nekorištene prostore, uspjelo nam je tek u proljeće 1990. ponovo otkriti i dokumentirati sjeverni portal.

Portal se nalazi u drugom jarmu svoda južnog kraka gotičkog klaustera. Širinom, zajedno sa profiliranim dovratnikom zauzima gotovo čitavo polje između dvije konzole svoda. Portal ima pravokutan otvor s ravnim nadvratnikom, dimenzija svjetlog otvora 97/225 (3/7 stopa). Nadvratnik je podržan konzolama s figuralnim maskeronima. Profilacija dovratnika široka je i složena, s mnoštvom torusa i dubokih žljebova, jedna od najsloženijih profilacija na čitavom objektu. Uokviruje portal s tri strane, a završava na malo ojačanim bazama sa završnim torusom. Konzole skošenih završetaka osmerokuta imaju profilirano razveden abakus i dvije ljudske glave, od kojih je lijeva razvedenih rubova, raspadajući se u vegetabilni motiv, a desna, s bradom i brkovima, poput redovnika (pavlinski redovnici nosili su duge brade), kompaktna i smirena. Kao do detalja razrađena cjelina, kvalitetne obrade i s potpisima (klesarskim znakovima) nekoliko je majstora koji su na njemu radili, ovaj je portal stilski najvrijedniji detalj gotičke Lepoglave, najjasniji dokaz

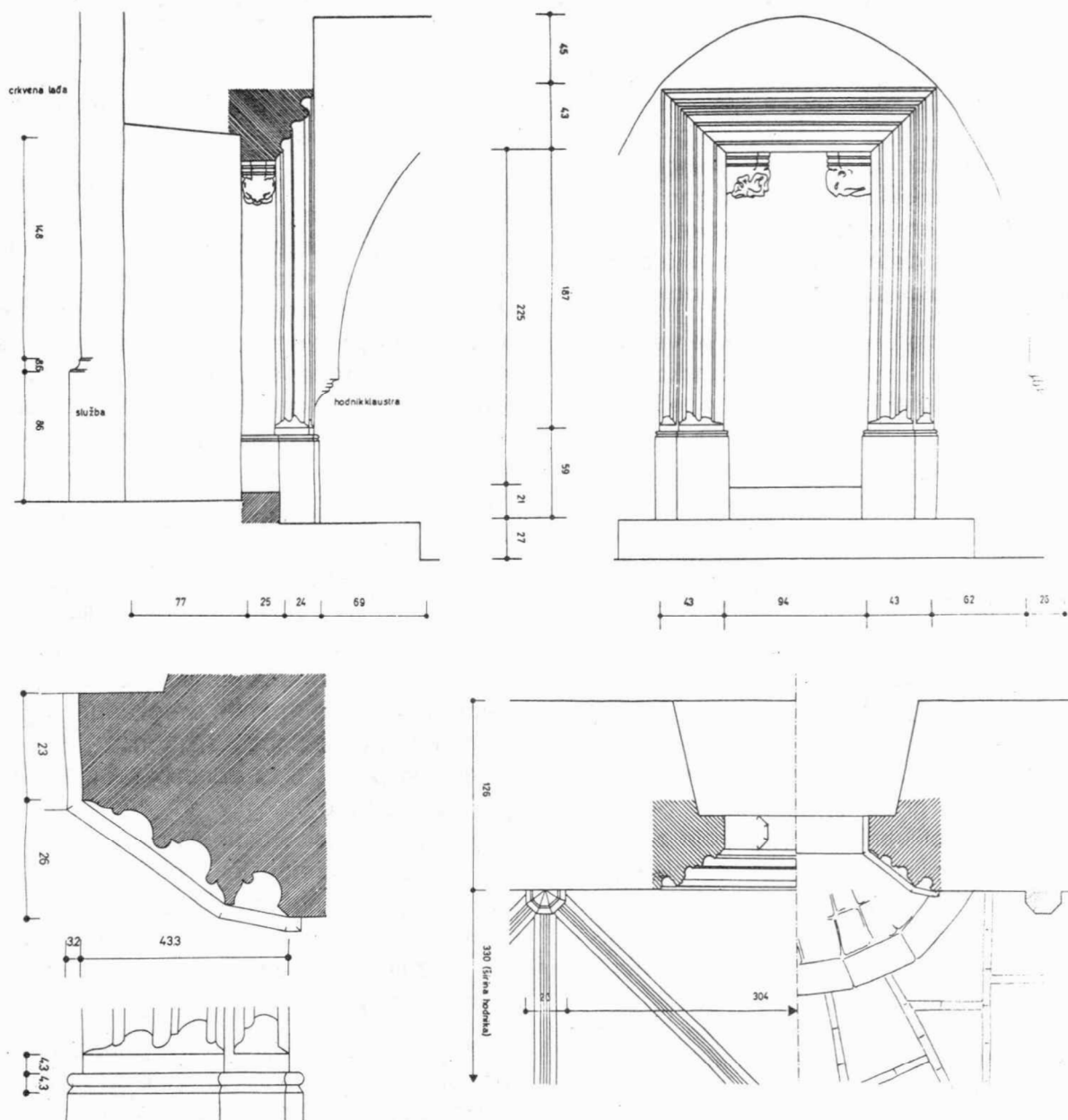
direktno participacije majstora uskog kruga praških Parlera na ovom gradilištu.

U usporedbi s drugim arhitektonskim detaljima, gdje posebno dolazi do izražaja razvoj gotike u smjeru organskog rasta², stapanja i preljevanja elemenata, ovaj portal aditivnim stupnjevanjem detalja (baza - dovratnik - konzola), uvođenjem figuralnog sadržaja, što je objektu inače strano, djeluje pomalo konzervativno. U svakom pogledu, izvedbom do detalja, ovom je portalu posvećena posebna pažnja.

U gotičkom ansamblu Lepoglave sačuvana su tri portala, a zajedničko im je da svi imaju ravne nadvratnike, dok samo dva imaju konzole. prvi je ulaz u zvonik (pretpostavljeni glavni ulaz u samostan), zatim sakristijski portal i sjeverni portal, o kojemu je riječ. Sva tri su vremenom zbog raznih pregradnji izgubili izvornu svrhu, a uopće se koristi još jedino sakristijski portal (i to ponovo tek od 1991). Gotičko zapadno pročelje lađe, kapela Svetog Duha i ostali dijelovi samostana koji bi mogli biti povod da pretpostavimo još koji portal, potpuno su izgubljeni. Tokom istraživanja objekta pronađena su dva fragmenta profilacije³ koji ukazuje na to da bi mogli pripadati nekom izgubljenom portalu.

Koja je zapravo svrha ovog portala na ovoj poziciji? Profilacija jasno ukazuje da je komunikacija usmjerena iz samostana u crkvenu lađu, pa se najprije nameće misao da je bio namijenjen redovnicima da njime ulaze u crkvu. No tome se suprotstavlja činjenica da portal ulazi u crkvenu lađu. Ako su redovnici u crkvi prisustvovali bogoslužju istovremeno s vjernicima, što jesu, onda svakako u odijeljenom djelu u svetištu i/ili sa empora i izdvojenog balkona nad lađom. Kome je tada mogla služiti ovako reprezentativna komunikacija samostana prema lađi?

Pretpostavljamo da se zapravo radi o dislociranom zapadnom portalu, odnosno o

LEPOGLAVA - crkva sv. marije
 sjeverni portal - 15. stoljeće
 rekonstrukcija ZDENKO BALOG 1992.

2 - Rekonstrukcija sjevernog portala s izvornim nivoima tla i odnosom prema hodniku
 klaustura (rekonstrukcija Z. Balog)

glavnom / jedinom ulazu kojim vjernici ulaze u crkvu. Ulaz u samostan je u prizemlju zvonika, koje je ujedno i jugozapadni ugao hodnika klaustura, čime je postignut maksimum organiziranja komunikacije. Vjernici, prolazeći kroz prizemlje zvonika, kreću desno, južnim hodnikom dok je lijevi, zapadni, već ulaz u samostansku klauzuru, te je vjerojatno bio odijeljen rešetkom. Južni hodnik na taj način predstavlja predvorje crkve, koja istovremeno uopće nije imala zapadnog portala. Crkva i samostan, organizirani doslovce i simbolički kao tvrđava, imaju samo jedan ulaz (ne računajući stražnja vrata samostana koja komuniciraju sa samostanskim vrtom), koji istovremeno služi kao ulaz u samostan, a za vjernike pred - ulaz u crkvu.

Na ovakvo objašnjenje ukazuje, pored izrazite obrade, koja već sama nadmašuje potrebe jedne interne komunikacije, također i ikonografski program na vratima. Oba maskerona, spokojno lice bradatog redovnika i izbezumljena maska očajnika, zapravo su krajnje reducirani prikazi Posljednjeg suda, s blaženicima desno i prokletnicima lijevo. Smještaj Posljednjeg suda na zapadnu stranu crkve, na ulaz/izlaz, uobičajeno je tradicionalno situiranje, sa svrhom da pri svakom prolazu kroz crkvena vrata podsjeti vjernike na Posljednje stvari.⁴ Posebno je uobičajeno bilo npr. na zapadnom zidu unutrašnjosti prikazati Posljednji sud, jer je to upravo onaj dio koji vjernici vide u trenutku kad se od oltara okreću prema izlazu i kreću u svijet gdje vrebaju iskušenja grijeha. Od romanike ti se prikazi sele uglavnom na figuralno obrađen portal. Kasnije, a posebno s Tridentinskom obnovom, pučki se repertoar ilustracije kao tumača za nepismene uglavnom povlači pred intelektualiziranim i teško razumljivim ikonografskim porukama iz programa pobjedničke crkve Ignacia Loyole.

Pojava reduciranog⁵, gotovo simboličkog prikaza Posljednjeg suda na sjevernom portalu lepoglavске crkve posredni je dokaz da se zaista radi o glavnom i jedinom ulazu za vjernike u crkvu. Koliko se dugo takvo stanje održalo, ne znamo i ne možemo znati bez potpune arheološke slike o zapadnom pročelju. Lako je moguće da je već koncem 15. stoljeća sa zapadne strane otvoren novi portal, budući

1 - Sjeverni portal Lepoglavské crkve, stanje 1991. (f. V. Bricelj)

da je komunikacija preko samostana morala izazivati gužve. U to je vrijeme, naime, samostan obzidan prstenom obrambenog bedema⁶ pa je ulaz bio dodatno osiguran. No u izvornoj organizaciji to je bio glavni ulaz u crkvu. U prilog tome konačno govori i raspored prozora. Nasuprot ovom portalu na južnoj se fasadi nalazio prozor znatno širi od svih ostalih prozora na crkvi (pri čemu je nepoznanica veličina prozora zapadnog pročelja), što je dodatno jače osvjetljavalo ovaj dio prostora.

Organizacijski, portal je zanimljiv, jer bar donekle rasvjetljava pitanje rasporeda komunikacija u samostanu, što je značajan doprinos proučavanju srednjovjekovnih samostana kontinentalne Hrvatske općenito, a stilski predstavlja rijedak primjer figuralno obrađenih portala 14/15. stoljeća na ovim prostorima. Pored još jedne uglovne konzole nepoznatog izvornog položaja, to su jedini figuralno obrađeni detalji srednjovjekovne Lepoglave, a pored analiza profilacija i podudarnosti klesarskih znakova, dodatni argument da ovo gradilište uže povežemo sa suvremenim gradilištem u Ptujskoj Gori⁷.

Napomene uz tekst:

- 1 - Elaborat u planoteci Regionalnog zavoda - Zagreb
- 2 - Ivan Komelj "Gotska arhitektura", Ljubljana, 1973.- str.176 i d.
- 3 - Zdenko Balog "Arheološka istraživanja gotičke faze lepoglavskog spomeničkog kompleksa 1990/91.", u tisku - FR-XIV, SP-I
- 4 - Radovan Ivančević "Ikonografska topografija i tipologija" ("Leksikon ikonografije", Zagreb, 1979) str. 32-50
- 5 - Pojmovi "reducirano" i "simbolično" u smislu: idem, str. 61-71
- 6 - Benger, 1491. - HOC ET SEQUENTI CIRCITER ANNO DUX IOANNES CORVINUS RESTAURAT LEPOGLAVAM ET MUNIT FOSSITIS AC TURRIBUS
- 7 - usp. Marijan Zadnikar "Ptujska Gora", na više mjesta.

Dražen KOVAČEVIĆ, Popovača

FRANJEVAČKI SAMOSTAN U PODGRAĐU

"Broj samostana u sredovječnoj Hrvatskoj upravo nas zapanjuje. Na svakih 20-tak kolomatara stajao je po jedan samostan" ¹. Na području Moslavine, nedaleko sela Ruškovice pod Košuta gradom, nalaze se ruševine jednog manje poznatog samostana. Tu se nalazio franjevački samostan Blažene Djevice Marije u Podgrađu, na koji nas upućuju i do danas sačuvani toponimi: Podgradski jarak, Podgradski brijeg. Podgrađe je u srednjovjekovnim ispravama poznato i po svom mađariziranom nazivu Varallya.

Samostan u Podgrađu često je dovodio autore u nedoumicu. Ruševine je godine 1905 opisao Dragutin Hirc: "U podgradskoj šumi ima cijelo groblje na kojem je porasla bukva orijašica i koja mjeri u dnu do 6 metara u objemu. Vide se tragovi mrtvačnice, ostaci samostana, na čistini ostaci zida, a u guštiku također ostaci zarašla zida." On tu locira pavlinski samostan koji je osnovao Tiburcije, "a uzalud bi ga tražili pod gradom Garićem."² Laszowski pogrešno Varalju stavlja negdje u Ugarsku ³, a Barle u Ludinsku župu. ⁴ Čuk navodi da je samostan franjevaca u podgradskoj podigao biskup Demetrije Moslavački. ⁵

Szabo smatra da je samostan osnovao u prvoj polovici 15. stoljeća Juraj Čupor Moslavački ⁶, a sigurno prije godine 1460.⁷ Te je godine papa Pio II izdao ispravu kojom daje osobitu milost i oprost svima, koji bi darivali "domum ordinis minorum de observantisin honorem eisdem beate Virginis, ... quam

dilectus filius Georgius Chupor, miles Zagrabienensis diocesis, in suo territorio Varalgha nuncupato eiusdem diocesis ex bonis sibi adeo collatis nedificari fecit..." ⁸

Osnivanje samostana u Podgrađu pada u vrijeme najvećeg sukoba između zagrebačkog kaptola potpomognutog grofovima Celjskim i Čupora Moslavačkih, koje je podupirala legalna kraljevska vlast, za mjesto i čast zagrebačkog biskupa. Kninski biskup Demetrije Čupor Moslavački, nekoliko je puta u vremenu od godine 1440. do 1465. bio imenovan zagrebačkim biskupom, ali nije mogao preuzeti upravu biskupije, dok napokon godine 1465 nije odustao i otišao za biskupa u Györu. ⁹ Zagrebački kaptol žalio se kralju Matiji i papi Piu II da su Demetrijeva braća provaljivala na kaptolske posjede u Moslavini, oštetivši ih za 15000 florina. ¹⁰ Mnoge štete i nasilja pretrpjeli su tada i posjedi pavlinskog samostana pod Garićem od Čupora Moslavačkih. ¹¹

Franjevački samostan u Podgrađu bogato je darivao svojom oporukom pisanom na Badnjak godine 1492. Stjepan, posljednji od roda Čupora Moslavačkih. Oporuka nam daje mnoštvo dragocjenih podataka za srednjovjekovnu povijest Moslavine, a počinje riječima: "Ego Stephanus Chupor de Monozlo, corpore eger, mente tamen per omnia sanus. Item primo commendo animam meam deo omni potenti et beate Marie virgini et omnibus senetis, corpus autem meum terre sepellendum. Sepulthuram meam eligo michi in claustrum

SADRŽAJ

MUZEOLŠKA PROBLEMATIKA

Zvonko HITREC DIDAKTIČKO - METODIČKO OSMIŠLJAVANJE MUZEJSKE PREZENTACIJE	3
Anita ŠESTANJ - PERIĆ UPORABA RADNIH LISTIĆA UZ IZLOŽBE U VARAŽDINSKOME MUZEJU	5
Marina ŠIMEK MALA MUZEJSKA UČIONICA	6

ARHEOLOGIJA

Marijan BILIĆ ZBIRKA GRČKOG NOVCA IZ GRADSKOG MUZEJA VARAŽDIN	11
Ana BOBOVEC GRAD MOSLAVINA U SVJETLU DOSADAŠNJIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA	17
Tatjana LOLIĆ, Amelio VEKIĆ, Slobodan OLIĆ IZVJEŠTAJ O ARHEOLOŠKIM ISKOPAVANJIMA U ČAKOVCU PROVEDENIM 1992. GOD. NA LOKALITETU STARI GRAD	21
Zorko MARKOVIĆ OSVRT NA NEKOLIKO NOVIH PRILOGA POZNAVANJU HRVATSKOG SREDNJOVJEKOVLJA (1990-1992. god)	24
Zorko MARKOVIĆ NEKOLIKO ZANIMLJIVIH ARHEOLOŠKIH NALAZA IZ KOPRIVNIČKE PODRAVINE	26
Marina ŠIMEK KASNOSREDNJEVJEKOVNI NALAZ IZ LUDBREGA	30
Vjekoslav ŠTRK ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA POVIJESNE URBANE CJELINE ČAZME U 1992. GODINI	35
Josip VIDOVIĆ NASTAVAK SUSTAVNIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA U ŠENKOVCU	41

ETNOLOGIJA

Marija BORKO NEKOLIKO MEDIMURSKIH DJEČJIH IGARA	44
Melita ĐANIĆ OSNOVANA " DRUŽINA " ČUVARI TRADICIJA HRVATSKIH OBITELJSKIH ZADRUGA	45
Slavica MOSLAVAC GLAZBENA FOLKLORNA BAŠTINA MOSLAVINE	46
Slavica MOSLAVAC USKRSNI OBIČAJI ČEHA I SLOVAKA U MEDURIČU	50

KULTURNA POVIJEST

Zdenko BALOG SJEVERNI PORTAL TRAKOŠĆANSKE CRKVE	53
Dražen KOVAČEVIĆ FRANJEVAČKI SAMOSTAN U PODGRADU	56
Lidija PLAVEC BIDERMAJER NAMJEŠTAJ NA PRIMJERIMA IZ FUNDUSA MMČ	58
Mladen MEDAR PRILOG POZNAVANJU GRADEVNE DJELATNOSTI U BJELOVARU	61
Magdalena LONČARIĆ O JEDNOM ŠALJIVOM GLASILU U FUNDUSU POVIJESNOG ODJELA GRADSKOG MUZEJA VARAŽDIN	63

POVIJEST

Božidar GERIĆ 1. IZVORI ZA POVIJEST BJELOVARA I BJELOVARSKOG KRAJA	66
Stjepan HAJDUK OTKRIĆE PRVE POGODBE O BARBIRENJU	71

Zoran HOMEN PRAVILNIK ZA BLUDILIŠTA U GRADU KRIŽEVCU IZ 1913. GODINE	73
Franjo HORVATIĆ GRBOVNIK ŽITELJA GRADA KOPRIVNICE	75
Goran JAKOVLJEVIĆ POLAGANJE UČITELJSKE PRISEGE U BJELOVARSKOJ GIMNAZIJI POČETKOM STOLJEĆA	77
Vladimir KALŠAN PRILOG ZA POVIJEST VINOGRADARSTVA U MEDIMURJU	79
Marjan KATUŠIĆ NARODNI POKRET 1903. GODINE U ZAPREŠIĆU (uz 90. obljetnicu)	81
Magdalena LONČARIĆ ZASTAVE ŽUPANIJE VARAŽDINSKE U GRADSKOM MUZEJU VARAŽDIN	84
Slavica MOSLAVAC ET KOTTYNA DENIQUE INSIGNE SUUM PROFECIT (I Kutina je naposljetku dobila svoj počasni znak)	87
Ljerka PERČI DOZVOLA ZA FOTOGRAFIRANJE IZ 1914. GODINE	88
Hrvoje PETRIĆ DELEKOVEC U SREDNJEM VIJEKU	90
Antun STIŠČAK TATARI SU PUSTOŠILI HRVATSKOM PRIJE 750. GODINA	93
Mladen NADU NASELJA I SELA SESVETSKOG PRIGORJA U SREDNJEM VIJEKU (II) (13 — 16. stoljeće)	95

PRIKAZI I ČLANCI

Ljerka ALBUS PRVI SEMINAR DRUŠTVA FOLKLORISTA	102
Antica BREGOVIĆ Prirodoslovna mapa "IZ ALBUMA FRANJE PL. KOŠĆECA "	103
Melita ĐANIĆ OBILJEŽAVANJE 740 - OBLJETNICE SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GRADA KRIŽEVCI KROZ PROGRAM GRADSKOG MUZEJA I LIKOVNE GALERIJE	105
Miroslav KLEMM IZLOŽBA CRKVENE UMJETNOSTI I BAŠTINE NOVOMAROFSKOGA KRAJA	109
Nada MATIJAŠKO UZ DESETU GODIŠNJICU PODRAVKINOG MUZEJA PREHRANE	110
Martin MATIŠIN GODIŠNJAK ZAVIČAJNOG MUZEJA VIRJE	112
Mladen MEDAR ECOVAST O OČUVANJU ARHITEKTONSKOG NASLJEDA	113
Ljerka PERČI POSJETITELJ IZ ARGENTINE	115
Smiljana PETR-MARČEC IZLOŽBA "ZRINSKI U MEDIMURJU"	116
Hrvoje PETRIĆ "PODRAVSKI ZBORNIK" 1992.	116
Anita ŠESTANJ-PERIĆ PRIZNANJE UHTA-e GRADSKOM MUZEJU VARAŽDIN	117
Josip ŠTIMAC MUZEJI HRVATSKOG ZAGORJA U NOVOM USTROJSTVU	118
Gordana KOVAČIĆ IN MEMORIAM IVANU GENERALIĆU	119

DJELATNOST MUZEJA I MUZEALACA

IZLOŽBE (1992)	121
AKCIJE (1992)	124
IZDAVAČKA DJELATNOST MUZEJA (1992)	127
PUBLICISTIČKA DJELATNOST MUZEALACA (1992)	129

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovec, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 16 / 1993.

Godina XVI

Uređivački odbor:

Antica Bregović (GMV), Erika Nađ—Jerković (MMČ), Vladimir Kalšan (MMČ), Lidija Plavec (MMČ), Smiljana Petr—Marčec (MMČ), Josip Vidović (MMČ)

Tehnička redakcija u Muzeju Međimurja Čakovec:
Vladimir Kalšan, Erika Nađ-Jerković, Josip Vidović

Nakladnik:

Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske

Za nakladnika:

Zoran Homen

Grafička priprema:

»DTP STUDIO« KRIŽEVCI

Nikola Žulj

Tisak:

»GRATA« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

ISSN 0350 - 9370

»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske